

A Djed-hegy nyugatról fényképezve. Kosztajnica város északi része a hegy lábánál, az Una partján fekszik
(Fotó: Szabó Tibor)

Szabó Tibor

Kosztajnica-Djed és Novi-Levernica újkori erődtései az Una folyó mentén

Az Oszmán Birodalom Magyarországról és Horvátországból való kiszorítása után a déli határok mentén még sokáig bizonytalan volt a helyzet, sőt a 18. század folyamán többször is összecsapott itt a két impérium. Az alábbiakban a hosszú közös határvonal egy rövid részén, a horvátországi Una folyó mentén ebben az időszakban épült két erődítést mutatunk be.

(Szatanek József emlékére)

A török elleni visszafoglaló háború lezárásakor megkötött karlócai béke (1699) újrarendezte a Habsburg Birodalom és a Porta közötti viszonyt. A békeszerződés cikkelyeiben leírták a később kitűzendő határ pontos vonalát az annak közelében levő erődítések hovatartozására, illetve esetleges lerombolásukra vonatkozó megállapodásokkal együtt. Arról is rendelkeztek, hogy a későbbiekben hol lesz tilos új erősségek építése.

Az új határvonalakat közösen felállított bizottságnak kellett kijelölnie az 1699. március 22-ét követő két

hónapban. Ez a munka valójában két évig tartott és csak 1701-ben fejeződött be.

Luigi Ferdinando Marsigli bolognai születésű hadmérnök végezte a határmegállapítási munkák oroszán-részt I. Lipót császár képviseletében, míg II. Musztafa szultán (1695–1703) megbízottja a szíriai származású, akkoriban Belgrádban szolgáló Ibrahim efendi volt.

Marsigli, akit éppen e munkája során neveztek ki tábornokká 1699 októberében, jól ismerte a két birodalom közötti határterületeket, hiszen már 1689–1690-ben, majd később 1697-ben is kiváló helyismeretre tett szert e vidék felmérése során.

A horvátországi határ kijelölésekor az Una folyót választották határként a Száva és az Una összefolyásától délnyugatra fekvő Dobretin településtől kezdve. Ezen a folyamszakaszon két jelentős átkelőhely található, az egyik Kosztajnica, a másik pedig Novi városánál, amelyek hovatartozásáról a békeszerződés 5. cikkelye rendelkezett. Eszerint Kosztajnica (ma Bosanska Kostajnica) az ott levő középkori várral együtt Habsburg fennhatóság alatt maradt, a folyó mentén délebbre fekvő Novi (ma Bosanski Novi) vára és városa pedig, amelyet Batthyány Ádám horvát bán már 1693-ban visszafoglalt, a békekötés után kerüljön vissza a szultán birtokába.

Kosztajnicát 1556-ban foglalták el az oszmán hadak és egészen az 1693. évi visszafoglalásig a kezükben tartották. A városka középkori vára – amelyet mostanában újítanak fel – addigra már elavult, könnyen belőhető volt az északi part felé magasodó Djed-hegyről. Maga a vár, mint a békeszerződés értelmében lerombolandó, vagy kiüritendő erősség szerepel a Marsigli gyűjtemény 21. kötetében.

Térképrészlet az Una menti Hrvatska Kostajnica, Dvor és Bosanski Novi helyzetével

A karlócai béke megtiltotta a határvonal közelében új erődítések építését, ugyanakkor kijelölte a két birodalom kapcsolata során használható útvonalakat és átkelőhelyeket is. A török fennhatóság alatt maradt bosnyák területek és Horvátország között öt kereskedelmi útvonalat neveztek meg, amelyek között a korábban használt kosztajnicai átkelő nem szerepelt. Ez a tény csökkentette Kosztajnica jelentőségét, de a horvát határőrvidék megszervezése (1700) után ismét szükségesnek ítélték az átkelőhely megerősítését.

Új erődítmény építése azonban ekkor még az éppen hogy megkötött békeszerződés nyílt megszegését jelentette volna, ezért a Djed-hegyi új bástyás erőd megépítésére csak akkor kerülhetett sor, amikor később, a Habsburg Birodalom már a Porta elleni új háborúra készült.

A spanyol örökösödési háborút lezáró 1713. évi utrechti békekötés feltételeit VI. Károly csak kényszerűségből vette tudomásul 1714-ben, ugyanis ezzel a Habsburg-ház nyugat-európai hatalma megroppant. Az új helyzetben nyilvánvalóvá vált, hogy a birodalom súlypontja keletre helyeződik át.

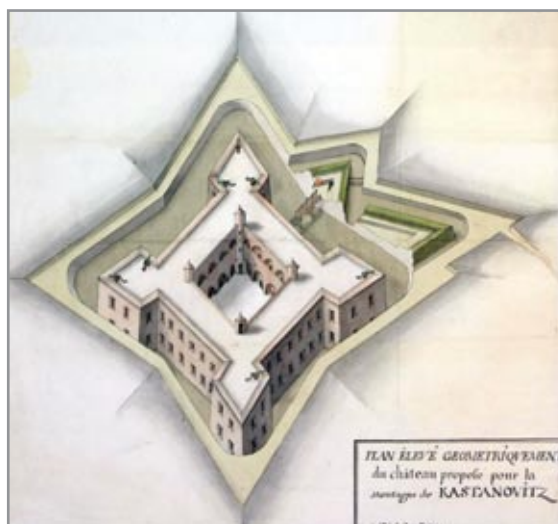
Az 1711-ben kitört orosz-török háború, majd a Vence elleni 1714. évi oszmán támadás szinte kínálta a balkáni beavatkozás lehetőségét, ráadásul a külpolitikai helyzet is kedvezőre fordult XIV. Lajos francia király 1715. szeptemberi halála után.

Az intenzív katonai felkészülés már 1715-ben megkezdődött, melynek során a hadvezetés szükségesnek látta fontos pontok, többek között Bród, Ó-Gradiska és Kosztajnica megerősítését is.

Valószínűleg ebben az évben kezdték el felépíteni Kosztajnicánál az Una bal partja fölé magasodó Djed-hegyre az új erődítést, amelynek megvalósítása évtizedekig elhúzódott. Bár az erődről többféle alaprajzi elrendezést mutató terv is fennmaradt, a legvalószínűbb, hogy négy sarokbástyával ellátott, szabályos négyzet alaprajzú vár építését kezdték el, amelyet a kor erődítési szokásainak megfelelően szárazárokkal, valamint gyülekező térrel ellátott fedett úttal és mesterségesen kialakított vársíkkal vettek körül. Az erőd épülete kétszintes volt, mindkét szintet boltozattal fedték és a tetőn is ágyúállásokat alakítottak ki.

Az elhúzódó építkezések irányítását 1735-ben F. Du Portal de Monteau vette át, ami a korábbi tervek módosításával is járt, bár a jelek szerint az addig már elkészült részeket igyekeztek megtartani. Az elkészült erődöt ábrázoló, 18. század közepső harmadában készült térkép további erődelemek megépítését mutatja. Jól látható rajta a Djed-hegyet és a hegy alatti települést védő sáncok tervezete, illetve a távolabbi dombokra építeni javasolt redutok rendszere.

A század utolsó harmadára a néhány évtizeddel korábban épült erődítés elvesztette jelentőségét és azt valószínűleg lebontották, amint azt egy dátum nélküli, 18. század végi térkép mutatja. A korábban kopár Djed-hegyet a 20. század elején beerdősítették, így ma már csak közvetlen közelről figyelhetjük meg a ha-

Kosztajnica és a Djed-hegy köré tervezett erődítérendszer tervrajza a 18. század második harmadából (részletek)

A Djed-hegyi új erődítés rajza a 18. század első harmadából származó tervrajzok részletén

A központi erődítés helyén ma vendéglő áll a Djed-hegy tetején (Fotó: Szabó Tibor)

Kosztajnica északi városrésze és a fölé emelkedő Djed-hegy az Una hídjáról
(Fotó: Szatanek József)

talmas földmunkával kialakított védműveket. Bár az erőd épületei mára teljesen eltűntek, a külső árok, a bástyák nyomvonala és egyes külső sáncok szinte teljes épségben megmaradtak.

Az első katonai felmérés Báni Határőrvidéket ábrázoló áttekintő térképe (1774–1775) Kosztajnica mellett a másik Una menti fontos átkelőhelyet is feltünteti Dvor község közelében. A településtől délnyugatra épült Levernica nevű sáncvár a harmadik osztrák-török háború (1788–1790) idején épült és kapott fontos szerepet. Ennek a 18. századi erődnek és a hozzá tartozó kisebb sáncoknak, redutoknak a megépítése szorosan kapcsolódik az Una és a Szana folyók egyesülése közelében levő Novi (Bosanski Novi) város és várainak történetéhez.

Az Una és a Szana folyók összefolyása közelében, az Una jobb partja fölötti dombon állt Novi első, középkori eredetű vára. A Kulsko brdo nevű magaslatra épült várat a törökök 1577-ben vették birtokukba, és kisebb megszakítással 1693-ig a kezükben tartották, amikor Batthyányi Ádám horvát bán visszafoglalta a várat és települést. A Kulsko brdo-n levő kővárat ez időben bontották le, majd új várat építettek az Una bal partjára.

A folyón itt működő átkelőhely fontosságát mutatja,

hogy a karlócai békekötés után Marsigli minden erőfejtése ellenére sem tudtak megállapodni Novi hovatartozásának kérdésében. A határmegállapító bizottság úgy fejezte be a horvát határszakasz kijelölési munkáját 1700 augusztusában, hogy Novi helyzete megoldatlan maradt, jóllehet a békeszerződés ezt a területet a törököknek ítélte. Végül hosszas huzavona után csak 1703-ban adták át a báni seregek Novit az oszmánoknak és ugyanekkor rombolták le a néhány éve épült bal parti várat is. A későbbi fejleményekből úgy látható, hogy csak az Una jobb partján levő bosnyák területeket kapták vissza a törökök, a bal part továbbra is a báni határőr ezred fennhatósága alatt maradt.

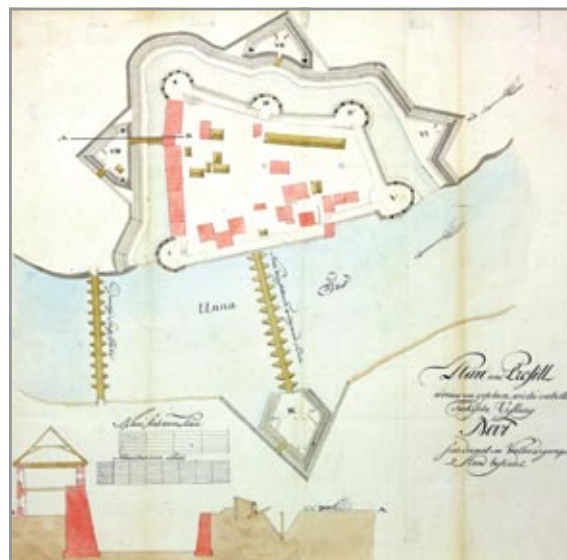
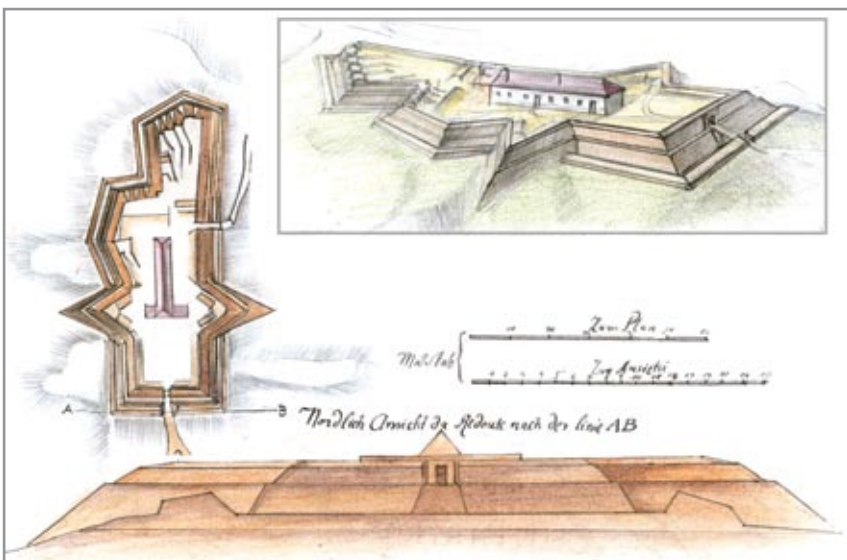
A települést újjraalapító törökök rövidesen új, egyelőre csak földsáncokkal és paliszáddal megerősített várat kezdtek építeni az Una jobb partján, a Szana torkolatától kissé délre. Az átkelőn túli, Károlyváros irányába vezető utat veszélyeztető erődítést Draskovics János, a horvát nemzeti milícia vezetője, későbbi horvát bán próbálta meg lerombolni 1717-ben, azonban támadását Cerics alajbég visszaverte. A következő évtizedekben az új várat a törökök tovább erősítették, többször is átépítették. Az 1765. és 1783. évi építkezések után kialakult ötbástyás, külső védművekkel, vízesárokra ellátott vár felkészülten nézett a harmadik osztrák-török háború elébe.

II. József császár és magyar király II. Katalin orosz cárnő ösztönzésére, a köztük fennálló szövetségi szerződésben foglalt kötelezettségére hivatkozva üzent hadat az Oszmán Birodalomnak 1787 őszén. A császár valójában kettős érzésekkel közelített a küszöbönálló háborúhoz. Egyrészt aggasztották a kedvezőtlen külpolitikai körülmények, másrészt reménykedett a balkáni területszerzés lehetőségében, amit csak erősített a második osztrák-török háborút lezáró 1739. évi, megalázó belgrádi békével elveszített területek miatti revansvágy.

A megindult hadműveletek során Ernst Gideon von Laudon tábornagy és hadteste 1788-ban a horvát határ menti területeken több boszniai várat elfoglalt és Bosanska Dubicánál csatát is nyert a törökök ellen.

Novi 18. századi török erődítésének tervrajza
jobbra

A Novival szemközti Levernica-dombra épült sáncmű alaprajza és távlati képe
(Kőnig Frigyes munkája)

Laudon 1788 augusztusában fogott hozzá Novi jól megerősített várának ostromához. A törökök, tisztában lévén az átkelőhely fontosságával, lehetőségeikhez képest mindent megtettek a legutóbbi időkig épített-javított erősség védelmére. Laudonnak a lerohanás helyett szabályos ostromra kellett felkészülnie, annak minden előmunkálatával együtt.

A korabeli térképek tanúsága szerint a tábornagy egy nagyobb sánctűvet építtetett az Una bal partja fölötti Levernica-dombon, ahonnan az ott elhelyezett üteg jól belőhette a délre fekvő túlparti Novi várát. A központi erődítésen kívül Laudon sáncokat emelt a folyóparttól kissé távolabb elhelyezve, majd átkelve az Unán, a Novit keletről és délről koszorúzó dombsor kiemelkedő pontjaira zártsáncokat állított. Ezután a várostól északkeletre és délnyugatra is sáncokkal védett folyami átkelőhelyeket készíttetett. Ezzel a város körülzárása befejeződött. Az osztrák hadak csak ezután fogtak hozzá a szabályos ostromárok rendszer kiépítéséhez a vár déli oldalán.

A védekezést vezető Mehmed bég szívósan küzdött a rábízott erősség védelméért. Laudonnak a jelentős sáncépítkezések és más előkészületek ellenére is csak október 3-án sikerült megadásra bírni a béget és megmaradt 591 harcosát.

Az ostromhoz készített sánctűvek túlnyomó része napjainkra elpusztult, csak a mai Dvor faluhoz közeli Levernica-dombi sánctűv maradványai figyelhetők meg a terepen.

Ez az erődítés egy észak-déli irányban elnyúló, szabálytalan alaprajzú építmény volt, amelynek északi és nyugati oldalán is volt bejárata. A sánctűv déli oldalán készült löpadokra állították fel a Novit támadó ágyúkat sorát, de lövészállások készültek a hosszanti sánctűv keleti és nyugati oldalára épült két kiszögellésben is.

A sánctűv közepén emelték a legénység elhelyezésére és a felszerelés tárolására szolgáló alacsony, valószínűleg gerenda építményt.

Az erődítés sáncai, a sáncok elé készített kisebb árok, az ágyúpadok és a lövegek felvontására használt részsík ma is megfigyelhetők a helyszínen. A sánctűv területének legnagyobb része nyílt, füves rét, ahol a Laudon által épített sáncok jól összevethetőek az eredeti tervrajzon ábrázoltakkal. A 18. századi tartós harcállásokból csak kevés maradt ránk ilyen jó állapotban, legtöbbjüket elpusztította a mezőgazdasági-erdőgazdasági művelés, vagy a közeli települések terjeszkedése.

A Levernica-dombon épült erődítés még néhány évig fennmaradt, mert az elfoglalt Novi hovatartozását még az 1791-es szisztóvi béke megkötése után is vitatták a szerződő felek.

A békeszerződésnek megfelelően, de csak 1795-ben, hosszas egyezkedés után vehették ismét birtokukba Novi városát és várát a törökök, akik fennhatósága egészen Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációjáig tartott ezen a területen.

Novi vára még a 19. század közepén is ágyúkkal

felfegyverezve őrizte az Una átkelőjét, mára azonban nyomát sem látni, elnyelte a fejlődő Bosanski Novi városa. A város polgári lakosságának is sok szenvedést hozó 1788. évi ostrom során épült túlparti Levernica erőd sáncai azonban még ma is emlékeztetnek az egykori nagy küzdelemre. 🍀

A Levernica erőd délkeleti ágyúpadja és annak mellvédje napjainkban (Fotó: Szabó Tibor)

Legfontosabb források:

F. Molnár Mónika: *Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közti határ kijelölése a karlóczi békét követően (1699–1701). ELTE doktori disszertáció. 2008. Szekfü Gyula Történelmi Könyvtár.*

Andrej Žmegač: *Bastioni Kontinentalne Hrvatske. Zagreb, 2000. (Szatanek József fordításának felhasználásával) 101-104, 130-132.*

Zachar József: *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században. Budapest, 1990. 93-96, 241-242.*

Molitor Ferenc: *II. József, a császári Don Quijote. Budapest, 1987. 339-345.*

Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Térképtárának gyűjteménye

Kisari Balla György: *Marsigli tábornok térképei. Budapest, 2005.*

A Novit támadó osztrák egységek elhelyezkedése 1788-ban. A térképrészlet ábrázolja a kiépített sáncokat, redutokat és ostromárokat. A rajz bal alsó sarkában látható kis, sokszögletű sánc a Levernica erőd

